

DUTOR IJROCHILIGIDAGI MILLIY USLUBLAR: USLUBIY FARQLAR VA ULARNING SHAKLLANISH OMILLARI

I. Abdullayev
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek dutor ijrochiligida shakllangan hududiy maktablar - Xorazm, Buxoro, Farg‘ona-Toshkent va Qashqadaryo-Surxondaryo uslublari musiqiy-texnik xususiyatlari, ularning shakllanishiga ta’sir etgan tarixiy, etnografik va badiiy omillar nazariy manbalar asosida ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot etnomusiqashunoslik, organologiya va ijrochilik nazariyasi doirasidagi qarashlarga tayangan holda olib borildi.

Kalit so‘zlar: dutor, ijrochilik maktablari, uslub, etnomusiqashunoslik, milliy cholg‘ular

NATIONAL STYLES IN DUTOR PERFORMANCE: STYLE DIFFERENCES AND FACTORS OF THEIR FORMATION

I. Abdullayev
Kokand State University

Abstract: The article scientifically analyzes the musical and technical characteristics of the regional schools of Uzbek dutor performance - Khorezm, Bukhara, Fergana-Tashkent and Kashkadarya-Surkhandarya styles, historical, ethnographic and artistic factors that influenced their formation, based on theoretical sources. The research was conducted based on the views of ethnomusicology, organology and performance theory.

Keywords: dutor, performance schools, style, ethnomusicology, national instruments

Dutor o‘zbek musiqa madaniyatining eng qadimiy va eng keng tarqalgan torli cholg‘ularidan biri bo‘lib, uning ijrochilik an‘analari hududlar bo‘yicha sezilarli farqlanadi. Etnomusiqashunos T. Levin Markaziy Osiyo cholg‘ularida “hududiy musiqiy amaliyotlarning o‘ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri mahalliy madaniy muhit va ustoz-shogird an‘analaridir” deb ta’kidlaydi (Levin, 2016). Ushbu yondashuv dutor ijrochiligi uslublari o‘rganishda ham dolzarbdir.

Mazkur maqolada dutor ijrochiligidagi milliy uslublarning nazariy asoslari, ularning texnika va badiiy talqindagi farqlari, shuningdek, shakllanish omillari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Dutor ijrochiligidagi milliy uslublarning shakllanishining

nazariy asoslari: tarixiy-madaniy omillar, etnografik va folklor omillar, organologik omillarni ko'rib chiqamiz.

Rajabov (1982)ning torli cholg'ular tarixi bo'yicha tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, har bir hududda cholg'u ijrochiligiga ta'sir qilgan madaniy qatlam - maqom maktablari, ashula an'analari va dostonchilik tizimlarining o'ziga xosligi dutor uslublarini belgilovchi markaziy omillar sanaladi.

Buxoro va Xorazm hududlarida maqom san'ati rivoj topgani tufayli dutor ijrochiligi ko'proq mumtoz lad-modallik tizimlariga asoslangan bo'lsa, Farg'ona vodiysida lirizm, ashula yo'li va mayin tembr ustuvor bo'lib, bu "o'zbek lirik musiqasining shakllanishida vodiyning alohida mavqei bor" degan ilmiy qarashlar bilan hamohang (Mirzaev, 1990).

Mahalliy folklor kuylarining ritmik tuzilishi ham uslubga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Xorazm folklorida uchraydigan siniq ritmlar dutor texnikasida jadallik va impulsivlikni kuchaytirgan bo'lsa, Qashqadaryo va Surxondaryodagi dostonchilik an'anasi epik ohangdorlikni shakllantirgan (Qo'shoqov, 2001).

Dutorning shakl, hajm va materiali hududlar bo'yicha farqlanadi. Bu farqlar ijro texnikasiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Levin (2002)ning organologik kuzatuvlariga ko'ra, cholg'u korpusi qalin yog'ochdan yasalgan hududlarda tovush jarangi kuchli bo'lib, ijro texnikasi ham zarbliroq shakllanadi.

Dutor ijrochiligi hududiy uslublari bilan ham farqlanadi:

1. Xorazm uslubi

- Ritmik xususiyat: tez, siniq ritmlar.
- Texnika: kuchli "qoqma" va "qaytarma" usullari, zarbli chertma texnikasi.
- Badiiy ohang: jo'shqin, raqs xarakteridagi kuylar.
- Tadqiqotchilar Xorazm musiqasini "energetik impulsiga boy, ritmik xarakteri juda faol" deb ta'riflaydi (Levin, 2016).

2. Buxoro uslubi

- Ritmik xususiyat: barqaror, mumtoz marom.
- Texnika: yumshoq chertma, mikrintonatsiya va tovush sayqaliga e'tibor.
- Badiiy ohang: sokin, falsafiy, maqom ohanglari.
- Maqomshunoslikda bu hudud "ohangning musiqiy fikrga bo'ysundirilgan" maktabi sifatida tasvirlanadi (Mirzaev, 1990).

3. Farg'ona-Toshkent uslubi

- Ritmik xususiyat: o'rtacha temp, lirik ohangdorlik.
- Texnika: yumshoq chertma, yalpi chertma usullari.
- Badiiy ohang: ashula yo'liga mos lirizm.
- Tadqiqotlarda ushbu maktab "melodik ekspressiya va hissiylikning yuqori darajada namoyon bo'lishi" bilan izohlanadi (Rajabov, 1982).

4. Qashqadaryo-Surxondaryo uslubi

- Ritmik xususiyat: epik barqarorlik, doston maromiga mos ritmlar.
- Texnika: kuchli amplitudali chertish, katta ovozni qo'llab-quvvatlovchi jo'navozlik.
- Badiiy ohang: salobatli, epik ohanglar

Uslublararo farqlarning tizimli tahlili

Hudud	Ritm	Texnika	Badiiy ohang
Xorazm	Tez, siniq	Kuchli zarbli	Jo'shqin, raqs
Buxoro	Mumtoz, barqaror	Yumshoq chertma	Sokin, falsafiy
Farg'ona	Lirik, sokin	Yalpi-mayin chertma	Hissiy, melodik
Qashqadaryo	Epik, barqaror	Keng amplituda	Epik, salobatli

Nazariy jihatdan ushbu farqlar musiqiy tilning uch komponentiga - ritm, melodiya va tembrga taqaladi (Nettl, 1983), ya'ni uslublarning hududiy tafovuti umumiy musiqiy strukturaning turlicha shakllanishini bildiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Dutor ijrochiligi uslublari o'zbek musiqiy madaniyatining tarixiy qatlamlari, folklor manbalari, organologik omillar va ustoz-shogird an'analari asosida shakllangan murakkab tizimdir. Hududlarning musiqiy-estetik didi va madaniy muhitidagi farqlar dator ijrochiligida o'ziga xos maktablarni yaratgan. Ularni tadqiq qilish musiqiy merosni chuqurroq anglash, uni zamonaviy ta'lim va ijod jarayonlariga to'g'ri tatbiq etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Levin, T. (2002). The Music of Central Asia. Indiana University Press.
2. Levin, T. (2016). The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia. Indiana University Press.
3. Mirzaev, T. (1990). Maqom san'ati asoslari. Toshkent: Fan.
4. Nettl, B. (1983). The Study of Ethnomusicology. University of Illinois Press.
5. Qo'shoqov, A. (2001). O'zbek xalq musiqasi: ritm va shakl. Toshkent: O'qituvchi.
6. Rajabov, I. (1982). O'zbek xalq cholg'ulari tarixi. Toshkent: Fan.
7. Jurayev, I. (2025). Vocal pedagogy in the academy integrating Uzbek traditional practices. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 30-35.
8. Eralieva, F. E. (2025). An approach to the formation of the piano repertoire based on national and world music samples. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 21-25.
9. Yuldashev, A. (2025). Performance on Uzbekistan folk instruments: opportunities and prospects. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(7), 3-5.

10. Muminov, M. (2025). Cultivating the complete musician in the piano studio. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 16-20.
11. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.
12. Ergasheva, N. N., & Ergashaliyev, S. D. (2025). The role of gut microflora in postoperative adaptation and necrotizing enterocolitis risk following congenital intestinal obstruction. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 56-59.
13. Ergasheva, N. N., & kizi Ruzikulova, K. N. (2025). Features of the course of iron deficiency conditions and risk factors for their development in children of the first year of life. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 26-29.
14. Shomuradova, D. A. (2025). Effective use of authentic materials in developing professional communicative skills. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 53-55.
15. Ahmedov, A. B. (2025). The emergence of digital platforms in Uzbekistan's economy and their impact on market competition. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 6-10.
16. Abdusalimova, A. (2025). Improving the effectiveness of fine arts lessons through innovative pedagogical technologies. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 36-39.